

KOTIVALMISTEISEN ALKOHOLIN KÄYTTÖ YLEISTYI VUONNA 1993

ESA ÖSTERBERG

Alkoholipoliittinen tutkimuslaitos kartoitti 1970-luvulla väestön pontikan ja kiljun käyttöä galluputkimusten avulla viitenä eri ajankohtana (ks. tarkemmin Mäkelä 1973 & 1974 & 1978). Tätä kartoittamista on jatkettu 1980- ja 1990-luvulla (ks. Österberg 1989 & 1993).

Vuodesta 1978 alkaen on pontikan ja kiljun käytön ohella kysytty kotiviinin käyttöä ja vuodesta 1985 alkaen sahdin käyttöä. Tuoreimmassa, vuonna 1993 toteutetussa tutkimuksessa kysyttiin myös kotitekoisen oluen käyttöä.

Vuoden 1993 aineistoa kerätessä on pyritty säilyttämään vertailukelpoisuus aiempiin aineistoihin (ks. tarkemmin Österberg 1993). Sen kerääjänä oli Suomen Gallup ja keräysajankohtana marras-joulukuu. Vastaaajina oli 515 naista ja 485 miestä.

KOTITEKOISEN ALKOHOLIN KÄYTÖN LEVINNEISYYS

Haastatelluille esitetyt kysymykset koskivat kotitekoisten alkoholijuomien käytön levinneisyyttä. Vastaukset eivät siis anna tietoa juoduista määristä. Taulukkoa 1 tarkasteltaessa on lisäksi muistettava, että esitetyt prosenttiluvut kertovat sen, mitä juomia haastatellut ilmoittavat käyttäneensä viimeksi kuluneen vuoden aikana, eivät välttämättä sitä, mitä he ovat todella juoneet.

Kotitekoisten alkoholijuomien käyttöä koskevien kysymysten sanamuodot olivat vuonna 1993 samat kuin edellisenä vuonna ja sana-

muodot ovat olleet käytännöllisesti katsoen samat kaikissa taulukossa 1 raportoiduissa tutkimuksissa (ks. Österberg 1993). Vaikka prosenttiluvut eivät kuvaisikaan luotettavasti käytön levinneisyyttä, voidaan annettujen vastausten avulla silti arvioida suhteellisen luotettavasti kotitekoisten alkoholijuomien käytön yleistymistä tai harventumista.

PONTIKAN KÄYTTÖ

Taulukosta 1 käy ilmi, että pontikan käyttö on ollut yleistymässä 1980-luvun puolivälin jälkeen, jolloin se oli alimmillaan sitten sotien jälkeisen ajan (ks. Österberg 1985). Yleistymisestäään huolimatta pontikan käyttö ei vuonna 1993 ollut yhtä laajaa kuin 1970-luvun alkupuoliskolla, jolloin suhteellisten halpojen pientislauslaitteiden markkinointi ja Alkon lakko vuonna 1972 antoivat monille sysäyksen tislauksen aloittamiseen kaupunkiasunnoissa. Tislauslaitteiden markkinoinnin kieltäminen vuonna 1976 näyttää siten edelleenkin rajoittavan pontikan valmistusta lamankin olosuhteissa.

Pontikka ei tätä nykyä ole syrjäseutujen juoma, sillä vuonna 1992 pontikan käyttäjiksi ilmoittautui kaupungeissa 10 prosenttia ja maalaiskunnissa 11 prosenttia vastaajista; vuonna 1993 vastaavat luvut olivat 13 ja 15 prosenttia. Tätä käsitystä tukee myös viimeksi kuluneen vuoden aikana pontikkaa käyttäneiden maanviljelijöiden (14 %), työväestön (16 %) ja toimihenkilöiden (12 %) osuuksien sa-

Taulukko 1. Kotitekoisten alkoholijuomien käyttö sukupuolen mukaan vuosina 1972, 1973, 1974, 1976, 1978, 1985, 1989, 1992 ja 1993, kotitekoista alkoholijuomaa viimeksi kuluneen vuoden aikana käyttäneiden prosenttiosuus kaikista vastanneista

käytetty juoma	1972	1973	1974	1976	1978	1985	1989	1992	1993
pontikka									
naiset	4	9	9	6	6	2	1	6	8
miehet	13	26	26	18	17	5	9	15	20
kilju									
naiset	3	4	6	2	3	0	1	3	3
miehet	8	10	12	6	7	3	6	9	8
sahdi									
naiset	..	..	..	..	..	6	9	9	11
miehet	..	..	..	..	..	11	12	18	19
kotiolut									
naiset	..	..	..	..	..	..	..	..	21
miehet	..	..	..	..	..	..	..	..	31
kotiviini									
naiset	..	..	..	..	23	17	17	31	50
miehet	..	..	..	..	28	22	22	35	52

mankaltaisuus. Edelleen, keskikoulun suorittaneet (19 %) ilmoittivat ylioppilaita (13 %) ja kansakoulun käyneitä (10 %) useammin nauttineensa pontikkaa viimeksi kuluneen vuoden aikana.

KILJUN KÄYTTÖ

Kiljun käyttö on yleistynyt hieman 1970-luvun puolivälin jälkeen. Se ei kuitenkaan näytä yleistyneen enää vuodesta 1992 vuoteen 1993. Taulukon 1 mukaan kaikista kotitekoisista alkoholijuomista kilju näyttää olevan harvimmin käytetty juoma. Edes syventynyt lama ei näytä kyenneen nostamaan tämän suhteellisen halvan sekä helppo- ja nopeavalmisteisen hätäapujuoman käyttöä. Tämä kertoo jotakin suomalaisten muuttuvista juomatavoista.

Näkemyistä kiljusta hätäapujuomana voidaan perustella muun muassa sillä, että alle 60 000 vuodessa ansaitseviin kotitalouksiin

kuuluvista 11 prosenttia ilmoitti vuonna 1993 käyttäneensä kiljua viimeksi kuluneen vuoden aikana, kun 60 000–210 000 ansaitsevien joukossa vastaava osuus oli 3–4 prosenttia ja yli 210 000 ansaitsevilla 1 prosentti, joskaan ero ei ollut yhtä selvä vuoden 1992 aineistossa. Joka tapauksessa muiden kotitekoisten alkoholijuomien kohdalla vastaavia eroja ei ole; itse asiassa kotiviinin ja kotioluen nauttijoita on enemmän suuri- kuin pienituloisten keskuudessa.

SAHDIN KÄYTTÖ

Myös sahdin käyttö näyttää yleistyneen hieman sitten 1980-luvun ja pysyneen ennallaan vuodesta 1992 vuoteen 1993. Sahdin valmistus on suhteellisen työlästä ja monimutkaista. Tämän vuoksi on arvioitu, että sahtiperinne olisi ennemmin tai myöhemmin katkeamassa muiden mallasjuomien suhteellisen helpon saatavuuden vuoksi. Taulukossa 1 ilmoitettu-

Taulukko 2. Kotitekoisten alkoholijuomien käyttö iän ja sukupuolen mukaan vuonna 1993, kotitekoista alkoholijuomaa käyttäneiden prosenttiosuus kaikista vastanneista

	miehet		naiset	
	alle 35-v. (N = 187)	yli 35-v. (N = 290)	alle 35-v. (N = 211)	yli 35-v. (N = 312)
pontikka	26	16	11	6
kilju	7	8	4	2
sahti	21	18	9	12
kotiolut	50	20	28	17
kotiviini	63	45	66	39

jen lukujen perusteella tämä prosessi ei näytä olevan osa eurooppalaistuvan Suomen nykytodellisuutta. Myös sahtimaltaan myynti oli vuonna 1993 hienoisessa kasvussa (Salmi 1994).

Taulukossa 2 on ilmoitettu kotitekoisia alkoholijuomia viimeksi kuluneen vuoden aikana käyttäneet sukupuolen ja iän mukaan. Siitä käy ilmi, että kiljun ja sahdin käyttäjiä on yhtä paljon alle ja yli 35-vuotiaiden joukossa sekä miesten että naisten keskuudessa. Tämän voidaan katsoa merkitsevän, että nämä juomat eivät ole houkutelleet uutta käyttäjäkuntaa samassa määrin kuin kotiviini, kotiolut ja pontikka, joiden käyttäjiä on selvästi enemmän alle 35-vuotiaiden kuin yli 35-vuotiaiden joukossa niin miesten kuin naisten keskuudessa. Erot olivat samanlaiset vuoden 1992 aineistossa.

KOTIOLUT

Kotioluen käyttöä ei ole aiemmin kysytty galluputkimuksissa, koska se juomapatutkimusten perusteella on ollut ja oli vielä vuonna 1984 kovin marginaalinen ilmiö (ks. Österberg 1985). Tullitilastoista ja kotioluen valmistukseen tarkoitettujen pakkausten kotimaisten tuottajien antamista tiedoista käy kuitenkin ilmi, että kotioluen valmistus on lisääntynyt erityisesti 1990-luvun alussa. Kun

otetaan huomioon tällä hetkellä markkinoilla olevien kotioluen valmistukseen tarkoitettujen pakkausten saatavuus ja kotioluen valmistuksen suhteellinen helppous, ei ole yllättävää, että kotiolutta viimeksi kuluneen vuoden aikana käyttäneitä on selvästi enemmän kuin sahtia käyttäneitä.

Koska kotioluen käyttöä ei ole kysytty aiemmissa galluputkimuksissa, ei niiden perusteella voida esittää arviota kotioluen käytön yleistymisestä. Pentti Salmen tullitilastoon ja kotimaiseen olutpakkausten valmistukseen perustuvan laskelman mukaan kotioluen käyttö olisi lisääntynyt vuonna 1993 varsin voimakkaasti eli peräti 80 prosenttia vuoteen 1992 verrattuna (Salmi 1994).

Kotitekoisen oluen käyttäjiä on selvästi enemmän keskikoulun käyneiden ja ylioppilaiden (yli 30 %) kuin kansakoulun käyneiden (alle 20 %) keskuudessa; tilanne on vastaava kotiviinin käyttäjien osalta. Kotioluen käyttäjiä näyttää olevan suurin piirtein yhtä paljon Suomen eri osissa, kotiviinin käyttäjiä taas on hieman enemmän Etelä-Suomessa kuin Pohjois-Suomessa.

KOTIVIININ KÄYTTÖ

Kotiviinin käyttö on yleistynyt selvästi sitten 1970-luvun puolivälin, ja kotiviini on tällä hetkellä yleisimmin käytetty kotitekoinen al-

Taulukko 3. Kotitekoisten alkoholijuomien käyttö alkoholin käyttötiheyden mukaan vuonna 1993, kotitekoista alkoholijuomaa käyttäneiden prosenttiosuus kaikista vastanneista

	useammin kuin kerran viikossa (N = 187)	alkoholin käyttötiheys enintään kerran viikossa, mutta vähintään pari kertaa kuukaudessa (N = 356)	enintään kerran kuukaudessa (N = 274)
pontikka	27	20	5
kilju	12	5	4
sahti	27	18	10
kotiolut	48	35	15
kotiviini	70	69	42

koholijuoma. Kotiviinin käytön kohdalla ei näytä olevan eroa miesten ja naisten välillä, sillä sukupuolesta riippumatta joka toinen suomalainen ilmoitti vuoden 1993 lopulla käyttäneensä kotiviiniä viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana.

Gallupaineistojen avulla ei voida ottaa kantaa siihen, missä määrin kotiviinin käytön yleistyminen perustuu toisaalta perinteisesti kotimaisista marjoista ja hedelmistä valmistettuun kotiviiniin ja toisaalta valmispakkausista valmistettuun kotiviiniin. Muiden tietojen perusteella näyttää siltä, että erityisesti valmispakkausten käyttö olisi yleistynyt viime vuosina ja että tällä hetkellä perinteisen kotiviinin ja valmispakkauksista valmistetun kotiviinin määrät olisivat jotakuinkin samat (Salmi 1994). Vielä vuonna 1984 perinteinen

kotiviini muodosti valtaosan kotona valmistetusta viinistä.

Usein alkoholia käyttävät ilmoittavat käyttävänsä kotiviiniä, samoin kuin kaikkia muitakin kotona valmistettuja alkoholijuomia, useimmin kuin ne, jotka käyttävät alkoholia harvoin (taulukko 3).

YHTEENVETO

Kotivalmisteisen alkoholin käyttö on yleistynyt selvästi sitten 1980-luvun puolivälin. Selvimmin tämä koskee kotiviinin ja kotioluen käyttöä, mutta myös pontikan käyttö näyttää vuonna 1993 olleen lievässä kasvussa. Sen sijaan kiljun ja sahdin käytön yleistyminen näyttäisi katkenneen.

KIRJALLISUUS

Mäkelä, Klaus: Pontikan ja kiljun käyttö Suomessa vuonna 1972 galluputkimuksen mukaan. Alkoholipolitiikka 38 (1973): 2, 55–58
Mäkelä, Klaus: Pontikan ja kiljun käyttö Suomessa vuosina 1972, 1973 ja 1974. Alkoholipolitiikka 39 (1974): 5, 171–177
Mäkelä, Klaus: Kotivalmisteisen alkoholin käyttö Suomessa vuosina 1972–1978. Alkoholipolitiikka 43 (1978): 6, 322–324
Salmi, Pentti: Oluen ja viinin kotivalmistus vuonna 1993. Muistio 23.3.1994

Österberg, Esa: Alkoholijuomien tilastoitu ja tilastoimaton kulutus. Teoksessa: Simpura, Jussi (toim): Suomalaisten juomatavat. Haastattelututkimusten tuloksia vuosilta 1968, 1976 ja 1984. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö, 1985
Österberg, Esa: Kotivalmisteisen alkoholin käyttö Suomessa vuosina 1972–1989. Alkoholipolitiikka 54 (1989): 4, 199–295
Österberg, Esa: Kotivalmisteisen alkoholin käyttö yleistyy. Alkoholipolitiikka 58 (1993): 3, 212–218.